

BALÁZS BÉLA ÉLETRAJZA

Balázs Béla ez idő szerint még mindig zárt hagyatékában több kisebb önéletrajzi vázlat maradt fenn, ezek közül az egyiknek gépirásos példánya Balázs saját kezű javításait, kiegészítéseit tartalmazza.

Az életrajz gépirásos alapszövegét — Balázs mintegy húsz, tintával bejegyzett korrekciója nélkül — közzétették már a Filmvilág 1964. június 1-én megjelent számában „Egy nagy pálya emlékezete — Balázs Béla életrajza” címmel (VII. évf. 11. szám, 12—14. lap).

Az utólag hozzáfűzöttek alapján az itt közölt szövegváltozatot kell véglegesnek tekinteni.

Van azonban a Filmvilág közölte szövegben is némi eltérés: az egyik bekezdés két mondatdal bővül, máshol pedig egy fősorolás könyvcímei más sorrendben következnek egymás után.

Ezeket a helyeket jegyzetben tüntetjük fel. Így az olvasó világos képet kap a másik publikációról is.

Balázs Béla utólagos bejegyzéseit a gépirásos szövegbe a közlés kiemelt (kurzív) szöveghelyei érzékeltetik. A kézirat ötletszerű aláhúzásait viszont nem vettük figyelembe.

Ez a dokumentum jó áttekintést ad Balázs Béla életútjáról, ugyanakkor ki-tűnő kiindulópontul szolgál Balázs el nem készült életrajzához.

Önmagában nem volna különösebb jelentősége ilyen, nyilván alkalmi célra készült, önéletrajzi összefoglalásnak, ha Balázs Béla életútja valamennyire már ismert lenne a magyar olvasóközönség előtt. Ez azonban nincs így.

De tegyük fel, hogy ennek a néhol hevenyészett vázlatnak több érdekes adataival nem először találkozunk. Akkor is sok újat mond az, ahogy Balázs Béla mondja, ahogy ő fogalmazza meg, méghozzá végső megfogalmazásban.

1948 végén vagy 1949 elején vehette papírra, illetve diktálhatta írógépbe; — csakhamar bekövetkezett halálához valóban nagyon közel.

A zárt hagyatéki anyagból az Új Írás 1964 áprilisi és májusi száma között egyegy érdekes és fontos dokumentációt. Ezekhez kapcsolódik ez a harmadik publikáció. Az amazokhoz írt előszó ide is vonatkozatható.

DEMÉNY JÁNOS

Balázs Béla író — 1918-as párttag — született Szegeden 1884-ben. Apja dr. Bauer Simon, tanár, az Akadémia levelező tagja, korán meghalt. Balázs (eredeti neve Bauer Herbert) már 14 éves korában tanítással segített kényeret keresni tanítónő édesanyjának. Középszkoláit Szegeden fejezte be. A br. Eötvös-kollégium tagjaként végezte a budapesti egyetemen a filozófiai fakultást. Ezekben az években barátkozott össze Kodály Zoltánnal, Bartók Bélával, Lukács Györggyel. Ösztöndíjjal tanulmányúton volt Berlinben, Bécsben, Párizsban. Azután doktorátust és tanári vizsgát tett. Tanárkodott is. Budapesten 1903-tól 1918-ig a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár könyvtárosa. Közben külföldön, Párizsban és Olaszországban töltött hosszabb időket.

Ady, Babits és Balázs Béla együtt léptek fel először a nagyváradi „Holnap” című lírai antológiában, még a „Nyugat” megjelenése előtt. Balázs azután a „Nyugat” munkatársa lett, annak első számától kezdve. Műveinek jó része ott jelent meg először, és első könyvei: „A vándor énekel” (versek), „Misztériumok” (egyfelvonásosok). — 1909-ben mutatta be a Nemzeti Színház „Doktor Szépal Margit” című első drámáját (Somlay és Márkus Emíliaval). Azután sorra jelentek meg verses-, mesés-, novelláskötetei — értekezések és színművek. Ő volt Bartók Béla és Kodály Zoltán egyetlen fegyvertársa az írók között. Ő írta Bartók Béla és Kodály Zoltán szövegeit.

1914-ben önként jelentkezett katonának és a frontra. Ennek az idealista etikából folyó eltévelyedésének magyarázatát megírta a „Lélek a háborúban” című hadinaplójában. De ebben az *antiszovinizista* könyvben jelentkezik először az akkor még idealista-metafizikus írónak feleszmélése a szociális valóságra és határozott internacionalizmusa, melyért akkor meg is támadták.

Soha semmilyen pártnak tagja 1918-ig nem volt. Mivel apja fontos szabadkőműves volt, megpróbálták Balázs Bélát is szabadkőművesnek beszervezni. De Balázs ösztönös ellenszenvvel visszautasított minden polgári egyesület és egyesületet. A Társadalomtudományi Társaságot is. Az októberi őszirozsás forradalom napjaiban munkára jelentkezett a Nemzeti Tanácsnál. De rögtön visszavonult, amint kormány lett belőle.

Viszont, mikor Budapesten megjelent az orosz kommunisták első emisszáriusa, dr. Weissbrod, a vöröskeresztes orvos, az Balázsék lakásán tartotta illegális összejöveteleit. (Akkori felesége, dr. Hajós Edith oroszul beszélt.) Mikor a Károlyi-kormány megverette és lecsukatta a magyar kommunista vezetők egy részét, az illegálisok közül Szamuely Tibort, Stern Jolánt, Hevesi mérnököt Balázs Béla bújította részben saját lakásán, részben barátainál. (Hevesi Balázs mostani feleségénél rejtőzött, Szamuely dr. Spitz Renénél, Balázs egy barátjánál.)

A Tanácskormány kikiáltásának első napjától fogva a kultusznépbiztosságon dolgozott, mint a művészeti és irodalmi főosztály vezetője. (A színházak intendánisa és az írói direktórium elnöke volt.)

Májusban, mikor a Vörös Hadsereg helyzete veszélyessé lett, a frontra jelentkezett, és a fronton harcolt, mint sorkatona. Előbb Antal Márk útegében, azután a Verbőczy-zászlóaljban. Rakamaznál volt az utolsó napja.

Csak decemberben sikerült feleségével (Hamvassy Anna Lukács György népbiztos mellett mint a népbiztosság politikai titkára dolgozott) Bécsbe menekülnie, ahol rögtön jelentkezett a magyar kommunista párt központi bizottságánál. *Feleségét felvették a pártba, de őt csak mint szimpatizálót. Az oka ismeretlen és érthetetlen.* 1921 végéig Reichenauban és Hinterbrühlben lakott, ahol felesége dolgozott mint a „Mittelstandserholungsheim” vezetője. Ott tanult meg Balázs Béla németül írni.

Az első éveken még magyarul írt a „Bécsi Magyar Újság”-ba. *Cikkeket küldött Lukács György közvetítésével az akkor Pesten megjelenő lapunkba, a „100%”-ba.* Magyar verskötetben adta ki első emigráns forradalmi verseit is. (Férfiének.) Azután a „Der Tag” című baloldali polgári-intellektuel lap tárcaírója, a film- és színházi kritikusa lett. Sok németül írt könyve jelent meg. Gyermekmeséi — Filmelmélete: „Der sichtbare Mensch”, melyet tizenegy nyelvre fordítottak le (oroszlra kétszer is), Novellái. Darabjait játszották.

Bécsben a magyar mozgalomban részt vett mint előadó az ifjúmunkásoknál. (Vita Kassák akkori futurizmusa ellen!) Szavalkókrusokat írt és tanított be a magyar agit.-prop.-nak. Az osztrák agit.-prop.-nak is ő írta darabjait. *Súlyos illegális küldetésben is volt Szófiában*, melyet sikeresen végzett el. (Erre vonatkozólag Gábor Andor és Lukács György elvtársak tudnak felvilágosítást adni.)

Mint írónak, polgári körökben is nagy sikere volt. Az osztrák Pen-Club alapítótagjai közé választották. Bécs városától illetőséget és polgárságot kapott irodalmi munkássága elismeréseként.

Mivel Balázs a „Tag” polgári lapban is kommunista szellemben írt, végül egy cikke miatt felmondtak neki, és Bécsben nem merték többé alkalmazni. 1927-ben Berlinbe költözött. Ott főképpen filmírással és rendezéssel foglalkozott és világhírré tett szert. De több könyve (regények, darabok) is megjelent. *Játszották a színházak. Ossietzky „Weltbühne”-jének volt állandó munkatársa (főképpen színikritikusa). Moszkvai megbízásból szovjet könyvekről írt kritikákat német polgári lapokba.*

1927–29-ig az „Arbeiter-Theaterbund Deutschlands” egész országos szervezetének művészi vezetője volt. (Elnöke volt Arthur Pieck.) Ez a kommunista vezetés alatt álló hatalmas munkásszínházi szervezet olyan fontos politikai erő lett, hogy hamarabb tiltották be, mint a német kommunista pártot. Betiltása után Balázs illegálisan tovább vezette a „Ketzer” című játékcsoportját illegális előadásait. 1928-ban Csehszlovákiában járt, hogy ott forradalmi munkásszínháziakat szervezzen meg. Losoncon letartóztatták és kitoloncolták. *Ez a prágai parlamentben interpelláció tárgya is volt.*

Közben Balázs Béla volt megbízva, hogy az akkori szovjet filmek német feliratait és átvágását a nyugati piac számára készítse el. (Eisenstein, Pudovkin, Dovstschenko, Turkin, Barnet filmjei.)

A német „Volksfilmverband” egyik alapítója volt. Ennek a kommunisták által szervezett filmközönség-szervezetnek készítette régi Ufa filmhíradókból átvágott, nevezetessé lett forradalmi híradóit. Előadó körutakon és cikkekben propagálta a szovjet filmet.

Ő írta moszkvai megbízásból a németül megjelent orosz könyvekről a polgári lapokba a kritikákat, mert Balázs cikkeit ott is szívesen látták. Annak ellenére, hogy pl. „Hans Urian geht nach Brot” című gyerekdarabja bemutatója alkalmából (Theater am Schiffbauerdamm) „Kommunistische Kinderverhetzung” címen cikkeztek a polgári lapok. *Írói tekintélyénél fogva, mégis közölték cikkeit a baloldali polgári lapok.*

1931-ben meghívták a moszkvai Filmakadémia tanárának. Azóta a Szovjetunióban élt és dolgozott. Filmjeit is, színdarabjait is játszották, és könyvei megjelentek orosz nyelven. (Balázs Bélának egyedül több orosz nyelvű könyve jelent meg, mint a többi magyar emigránsnak együttvéve.) Legnépszerűbbek lettek ifjúsági könyvei. „Karl Brunner” című ifjúsági regénye (Kárcsi kalandjai) harmadik kiadása mint az „iskolakönyvtár” kiadványa jelent meg, tehát 275 000 példányos kiadásban. Mivel ez nemcsak oroszul, hanem ukránul, kazahul és más nemzetiségi nyelveken is megjelent, tehát összesen két és fél millió példányban volt a Szovjetunióban elterjedve. „Lulu és Beata” című darabja „Egi és földi szerelem” címen Leningrádban a nagy drámai színházban rendkívüli sikerrel ment sokáig. És más városokban is.

1945-ben jött haza. Budapestten rögtön munkába állt. Megjelent „A z én u t a m” összegyűjtött versei. Az „I g a z i é g s z í n k é k” gyermekmeséi. „Á l m o d ó i f j ú s á g” című regénye. „Filmkultúra” című elméleti könyve. Sajtó alatt van „Vér a határon”, „Kárcsi kalandjai” és „Mikor Kárcsiból Károly lett” ifjúsági regényei.* Játszották „Boszorkánytánc” című partizán

darabját a Belvárosi Színházban 83-szor. „Mozart” darabját a Vígyszínházban 72-szer. „Cinka Panna balladája” az Operában nem volt siker. De filmben a „Valahol Európában” című Radványi-film könyve az ő munkája, és annak művészi vezetésében is nagy része volt.

Mint pártmunkát, sok előadást tartott és tart pártszervezetekben, színházakban, a Szovjet–Magyar Társaság különböző estéin és előadásain, akadémiákon, tanfolyamokon. Tanára a Színiakadémia filmosztályának és a filmszakszervezet továbbképző elnöke – valamint az alakuló Filmtudományi Intézet elnöke és az ifjúsági filmgyártó csoport művészi vezetője.

1946 óta meghívásra sokat utazik külföldi előadó utakra *nagyon* nagy sikerrel. Az *amerikai filmimperializmus elleni nemzetközi ellenállás ökörfüle szerveződött*. Azonkívül tanít a varsói, prágai és római filmfőiskolákon. Szlovákiában egy nagy film megírását és művészi vezetését bízták rá. Könyvei sok nyelven jelennek meg. A „Filmkultúra” című kilenc nyelven.

Jelenleg életregénye második részének megírásán és művészetfilozófiai munkái összeállításán dolgozik. *Megbízást kapott egy nagy Dózsa-film megírására*. Meghívásra hetenként legalább három előadást tart. Tanár a Színiakadémián, és elnök és tanár a szak szervezeti továbbképző iskolán. Vezet a Filmtudományi Intézetet és forgatókönyvet ír.

Ezért a munkásságáért Magyarországon sem díjat, sem kitüntetést soha nem kapott.

Buday György fametszete. Montaigne.
Az *Esszék új angol fordításának* címlapja.
Az *Oxfordi Egyetemi Nyomda* kiadása, 1963.